

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ ПРЕСИ ТА ІНФОРМАЦІЇ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПРАВА В КОЛОМІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ-ХХ ст.)

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З НАГОДИ 140-РІЧЧЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В КОЛОМІЇ

Коломия, 25 лютого 2004 р.

Видавничо-поліграфічне товариство "Вік"
Коломия 2004

ББК 74.261.7

Рекомендовано до друку
Вченою радою Прикарпатського університету
імені Василя Стефаника.

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції “Українська видавнича справа в Коломиї (Друга половина XIX–XX ст.)”, приуроченої 140-річчю видавничої справи в регіоні. Її проведено з ініціативи Валерія Ковтуна — директора Коломийського педагогічного коледжу Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, Михайла Арсака — директора Музею історії міста Коломиї, Михайла Андрусяка — голови правління ВАТ «Коломийська друкарня імені Шухевича» та науковців Прикарпатського університету імені Василя Стефаника Миколи Васильчука та Івана Монолатія.

Додаток містить каталог тематичної книжкової виставки, а також відгуки преси про конференцію.

Українська видавнича справа в Коломиї (Друга половина XIX–XX ст.): Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 140-річчя видавничої справи в Коломиї, Коломия, 25 лютого 2004 р. / За ред. канд. філол. наук *М. М. Васильчука*. — Коломия: Вік, 2004. — 84 с.

Рецензенти:

С.І. Хороб, д-р філол. наук, проф.
(Прикарпатський університет імені Василя Стефаника)

І.С. Монолатій, д-р філософії, канд. істор. наук
(Прикарпатський університет імені Василя Стефаника)

Видавння здійснено коштом ВАТ «Коломийська друкарня імені Шухевича»

- © *Васильчук М., Ковтун В.* Упорядкування, 2004.
- © *Васильчук М.* Українська видавнича справа в Коломиї, 2004.
- © *Савчук М.* Видавнича справа в Коломиї у 1919–39 рр., 2004.
- © *Монолатій І.* Видавець Яків Оренштайн: життя і праця в Галичині, 2004.
- © *Ковтун В.* Україна у поштовій листівці видавництва Якова Оренштайна, 2004.
- © *Чабан М.* Великий книжник у спогадах Лева Биковського, 2004.
- © *Андрусак М.* Стан сучасної видавничо-поліграфічної справи в Коломиї на базі ВПТ «Вік» і ВАТ «Коломийська друкарня імені Шухевича», 2004.
- © *Дячишин І.* Видавнича справа в Україні та області, 2004.
- © *Глаголюк В.* Роль і місце “Просвіти” у сучасній видавничій справі, 2004.

ISBN-966 –550-202-6

Микола ВАСИЛЬЧУК,

кандидат філологічних наук,

член Національної спілки письменників України.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПРАВА В КОЛОМИЇ

(Друга половина XIX–XX ст.)

Місто Коломия Івано-Франківської області – унікальний видавничий центр української провінції, де 1864 р. започатковано світське українське книгодрукування, а з 1865 р. – газетярство. Тут упродовж 1864–2000 рр. діяли 32 українські друкарні, котрі стали базою для українського книговидання (більш як 3 тис. книг і брошур) та газетярства (більш як 140 українських періодичних видань). У певні періоди історії рівень розвитку видавничої справи в Коломиї стояв на другому місці після Львова. Сучасна поліграфічна база, належний інтелектуальний потенціал спричинили до того, що коломийські періодичні видання розповсюджувались не лише в західноукраїнському регіоні, а й у країнах Західної Європи, Близького Сходу, Америці. Діяльність коломийських книжкових видавництв привертала увагу авторів з Великої України. Все це свідчить про особливе місце Коломиї в історії української видавничої справи. Спробуємо концептуально простежити, як друковане слово впливало на формування ідеї української самобутності, автономії, державної незалежності.

1. Українські друкарні в Коломиї – основа національної преси та книговидання австро-угорської доби (друга половина XIX – 1918 р.)

Становлення української видавничої справи в Коломиї (1860-і – 1890-і рр.)

Виникнення друкарства в Коломиї викликане послідовністю культурно-національних традицій, закладених тут на поч. XIX ст. діяльністю просвітителя М. Верещинського. Він ще 1830-х рр. фінансував придбання книг для членів гуртка “Руська трійця”, формував їхній світогляд.

М. Верещинський фінансував видання книг “Русалка Дністровая” (1837), збірки фольклору у записах Г. Ількевича (1840), перший випуск альманаху “Вінок русинам на обжинки” (1846). Помітною є діяльність М. Верещинського в період революції 1848 р. як голови Коломийської руської ради. Навколо М. Верещинського гуртувалися освічені люди, які загалом творили українське інтелектуальне середовище. Саме це й дало підстави 1861 р. відкрити в Коломії гімназію. Директором гімназії став послідовник ідей “Руської трійці” Т. Білоус, який активно працював над створенням однієї з перших у Галичині бурс для бідних студентів; 1863 р. він став ініціатором створення руського літературного товариства. Молодший брат Т. Білоуса – М. Білоус працював складачем у друкарнях Ставропігійського інституту та М. Поремби у Львові, був т.зв. мандрівним друкарем у Перемишлі, Ряшеві, Тарнові, Кракові, друкарні Ержабка (Чехія), друкарні державного театру (Відень), великій друкарні Сейфарта (Прага). Він отримав знання про найновіші здобутки поліграфії, книговидання, газетярства, організації виробництва. Брати Білоуси в Коломії заклали печатню М. Білоуса і Спільки, зареєстровану Галицьким намісництвом у Львові 19 березня 1864 р. Ця дата і є відправною точкою в історії видавничої справи в Коломії.

Першим виданням друкарні була брошура Т. Білоуса “О литературномъ русском обществѣ”. Вже першого року існування друкарні тут надрукували цілу низку брошур світського та релігійного спрямування. У виданнях 1864–67 рр. помітні єдині стилістичні особливості, правопис: з самого початку діяльності друкарня водночас виконувала функції видавництва.

Для формування громадської думки, показу позицій українців у сеймі (Т. Білоус 1861–66 рр. був послом до Галицького сейму) потрібно було періодичне видання. Початок українській журналістиці в Коломії покладено 7 листопада 1865 р., коли вийшов перший номер газети “Голось народный” (1865–68). Газета виходила двічі на місяць і була першим українським періодичним виданням у провінційних містах Західної України. Редагував її М. Білоус. Видання стояло на перешкоді польської денаціоналізаційної політики на Покутті, апелювало до ідей революції

1848 р. Видавці зазнавали постійних утисків, обшуків, а часопис – конфіскацій. Наслідком політичної боротьби було переведення 1868 р. Т. Білоуса на роботу в Краківське воєводство. Власником друкарні став лише М. Білоус, що відображено в маркуванні поліграфічної продукції.

Спочатку в Коломиї друкували книги і брошури локального значення, які брали участь у наповненні інформаційного простору українською друкованою продукцією. Помітним явищем стало видання в Коломиї 1867–68 рр. трьох випусків книги “Поезії Юрія Городенчука Федьковича”, якій притаманні шевченківські мотиви.

Подальшими виявами розвитку журналістики в Коломиї були часописи “Кропило” (1869), “Наука” (1871–1903, коломийський період – 1871–76 рр.), а також газета “Руская Рада” (1871–1912). Газету “Руская Рада” (за назвою москвофільської політичної організації (1870), яка претендувала на роль основного правонаступника справи Головної руської Ради, створеної під час революції 1848 р.) видавав М. Білоус. Вона реально відображала суспільно-політичне й господарсько-економічне життя в краї, показувала події в світі. Це була найдовговічніша газета староруського і москвофільського напрямку не лише в Галичині, а й у всій австро-угорській Русі. Як додатки до газети виходили брошури.

У другій половині 1870-х рр. з’явилися часописи “Зоря Коломийська” (додаток до “Рускої Ради”, 1875), “Народна школа” (1875), “Весна” (1878–80). Усі ці видання друкували в друкарні М. Білоуса, мали вони різноманітне коло читачів, хоча, загалом, не виходили за рамки москвофільських традицій.

Окрему сторінку у видавничій справі в Коломиї становить діяльність старообрядців з Буковини, які тут видавали свої часописи, календарі, брошури; першим з цих видань був “Старообрядець” (1878–85, видавець – інок М. Чернишов).

Друкарня М. Білоуса протягом 1870-х рр. активно діяла як видавництво. Тут вийшли книги “Церкви русскія въ Галиціи и на Буковині...” (1877) (з 85 ілюстраціями) та “Проповіди церковныи написаль Н.М. Верешинскій” (1877); книги засвідчили високий рівень видавничої справи в Коломиї.

М. Білоус у Коломиї залишався одноосібним монополістом на ниві видавничій до 1876 р., доки тут не почала працювати малопотужна польська друкарня Н. Zadembskiego і Spolki. До цього часу в Коломиї вийшло вже більш як 120 назв українських книг і брошур, шість назв українських газет і журналів.

Часопис “Весна” (видавці М. Білоус, І. Трембицький) був виразно літературно-пізнавальним виданням. Довкола журналу гуртувалися С. Воробкевич, В. Масляк, Д. Вінціковський, а також виходець з Великої України К. Білиловський. правонаступником журналу “Весна” став часопис “Пріятель дітей” (1881–83), видавцем якого теж був І. Трембицький.

У процесі видавничої діяльності помітні тенденції до соборності українських земель. Виразно ця тема звучала, коли в газеті “Голось народный” було надруковано вірш Б. Білокерницького “Берега на могилі Тараса Шевченка” (1866) та коли О. Терлецький 1867 р. надрукував у М. Білоуса шевченківську листівку з віршем-посвятою О. Щавинського. Переспіви Шевченкових поезій, здійснені Ю. Федьковичем і видані в Коломиї 1867–68 рр., посилили це тяжіння. Після публікацій творів К. Білиловського на сторінках часопису “Весна”, 1878 р. М. Білоус видав твори К. Білиловського окремо – “Дзвонь: Піснь Фридриха Шильєра въ переводі” та оригінальну мелодраму “Катерина”.

У перші десятиліття з часу появи в Коломиї друкарства тут розширювався спектр видань – виходили загальнополітичні, гумористичні, літературні, науково-популярні, педагогічні, дитячі періодичні видання.

Фахові особливості українських видань у Коломиї кінця 1890-х–1918 рр.

Новий етап у видавничій справі розпочався з поступовим відходом від москвофільських позицій в ідеології та появою інших українських друкарень. У Галичині виникли передумови для появи політичних партій, котрі мали змінити порівняно слабо згуртованих москвофілів і народовців. 1890 р. у Львові почав виходити орган русько-української радикальної партії “Народ” (1890–95). Фінансувався він на кошти від передплати, пожертви прихильників, зокрема і з Великої України. Відомо, що до його фінансування були причетні П. Куліш і Леся Українка.

Коломийський період цього двотижневика – 1892–94 рр.; видавець і відповідальний редактор – М. Павлик. Майже водночас з “Народом” почало виходити “письмо політичне, літературне і наукове для руських селян і міщан” – “Хлібороб” (1891–95). Перших сім чисел часопису у Львові редагував І. Франко, починаючи з восьмого числа “Хлібороб” друкувався в Коломії під редакцією І. Герасимовича, С. Даниловича, М. Павлика.

1891 р. у Коломії розпочала діяльність друкарня Я. Брука і Спілки, котра проіснувала до 1899 р. Вважається, що це – колишня польська друкарня H. Zadembskiego і Spolki, перекуплена євреєм Я. Бруком. Ця друкарня співпрацювала з представниками різноманітних політичних партій сучасного їй громадсько-політичного руху в Галичині, здійснювала видання книг і періодики. Друкували тут і часопис “Хлібороб”, який серед інших творів, містив праці М. Драгоманова та поезію Лесі Українки. Після публікації в часописі, ці твори виходили окремими брошурами: “Роберт Брюс, король шотланський. Шотланська легенда” (1894), М. Драгоманова “Оповідання про заздрих богів” (1894). Серед інших видань друкарні – “Основные положения эрфуртской программы” К. Каутського (1893), “Товитови слова, переказані старорусчиною” П. Куліша (1893).

Молодий політик К. Трильовський у друкарні Я. Брука і Спілки почав друкувати “часопись для робучого народа” – “Громада (1896–97). У першому числі задекларовано, що назву виданню дано на згадку про “Громаду”, яку видавав М. Драгоманов. Часопис К. Трильовського стояв на радикальних засадах.

1901 р. розпочала діяльність друкарня В. Бравнера, яка, крім української, видавала продукцію німецькою і польською мовами, мовою їдиш. Тут друкували популярно-науковий тижневик “Поступ” (1903–05), який видавав Л. Кульчицький. Часопис стояв на позиціях Української національно-демократичної партії, яка ставила собі за мету територіально-адміністративне відокремлення українців у складі Австро-Угорщини, соборність України. Тут вперше опубліковано статтю І. Франка “Що таке поступ?”, видану в цій же друкарні окремою брошурою. З друкарні В. Бравнера у світ вийшов перший номер часопису “Хлопська правда”

(1903, 1909), який видавав і редагував К. Трильовський, засновник січового руху. Це видання відкрито виступало проти москвофілів і народо-вців, звертало увагу на організацію просвітницької праці. Ще одним виданням, яке 1904 р. редагував К. Трильовський, був часопис “Зоря” (1902–04, 1910). Видавнича діяльність К. Трильовського полягала й у виданні календарів, книг і брошур, котрі відображали ідеї січового руху, радикалізму. Все це разом узятє створювало фундамент, на якому розбудовувався січовий рух, з котрого бере витoki січове стрілецтво, яке боролось за українську державність.

Вихованню української молоді поставив на службу видавничу діяльність письменник, журналіст, викладач класичної філології Коломийської гімназії Ю. Насальський. Протягом 1894–1914 рр. у серії “Бібліотека для рускої молоді” вийшло близько 170 видань, які друкувались у Коломиї в друкарнях М. Білоуса, А. Мізевича, а також у Перемишлі. Виходили тут оригінальні та перекладні твори, серед яких “Сон літної ночі” (1903) В. Шекспіра.

Я. Оренштайн видавничою справою займався професійно, заснував видавництво “Талицька накладня” (1903–16). Першою книгою був “Начерк історії української літератури” Б. Лепкого. Тут видано більш як 150 книжкових випусків серії “Загальна бібліотека”; серед оригінальних і перекладних творів художньої літератури, книг зі статистики, соціології, філософії найпомітнішим було перше українське видання книги Ф. Ніцше “Так мовив Заратустра”. Я. Оренштайн видав понад три сотні різновидів українських поштових листівок з видами природи, портретами письменників і громадських діячів, ілюстраціями до творів Т. Шевченка, М. Гоголя та ін. Видавець не мав власної друкарні, і лише 1914 р. під час війни став власником друкарні А. Кисілевського.

Пресі передвоєнного десятиліття були притаманні станово-професійна спеціалізація, поява нових органів українського вчительства, перших учнівських і молодіжних видань – “Сьвітання” (1908), “Надія” (1909–11), “Життя” (1911). Ці видання були малотиражними, мали обмежене коло читачів, друкувались на гектографі чи літографським способом.

1903 р. у Коломиї почала діяти друкарня і літографія А. Мізевича, яка друкувала багато продукції польською мовою. Тут також надруковано низку книг і брошур українською мовою, зокрема, й видання з бібліотеки для молоді Ю. Насальського. Прикметна риса друкарні – співпраця з професійним художником В. Петруком. 1909 р. почався інший етап у житті друкарні, управління якою перебрав Ф. Долінський. Помітним виданням була книга А. Крушельницького “*Szkice z ukraińskiej literatury współczesnej*” (1910), яка представляла польському читачеві відомості про літературну працю І. Франка, В. Стефаника, І. Семанюка (Марка Черемшини), Л. Мартовича, М. Коцюбинського.

Газета “Прапор” (1908–12) була органом українського народного вчителства Галичини, перші номери вийшли у Львові, а з ч.6 – вона виходила в Коломиї за редагуванням І. Петришина. Газета відображала реальне життя українських вчителів у Галичині, показувало чого прагнуть педагоги. Ширшу аудиторію мав тижневик “Покутське слово” (1912–13), зі сторінок якого не сходили теми визволення, незалежності та національного відродження у всіх сферах життя народу. Останнім з коломийських українських періодичних видань підавстрійського періоду був часопис “Коломийське слово” (1914). Газета представляла інтереси мешканців Покуття, наголошувала на значенні української преси в згуртуванні нації.

З початком Першої світової війни було перервано нормальний розвиток видавничої справи. 15 вересня 1914 р. перші бойові частини армії російського генерала О. Брусилова оволоділи Коломиєю. Окупація тривала до 17 лютого 1915 р.; друга хвиля окупації – з 12 травня до 10 червня 1915 р. Російська окупаційна адміністрація заборонила в Галичині українську пресу, дозволено було лише проросійські та польські видання. З осені 1914 р. до листопада 1918 р. у Коломиї не виходило жодного періодичного видання.

В умовах війни справжньою перлиною друкарства стала видана в друкарні В. Бравнера поема Т. Шевченка “Гайдамаки” (1915). Надрукована на доброму папері, якісним друком, з ілюстраціями. З’явилася

вона в екстремальних умовах у проміжку між двома російськими окупаціями, перед наближенням фронту.

Видавничим фактом періоду російської окупації є друге видання книги В. Саводника "Краткій курсъ исторіи русской словесности" (Коломея: Издательство Я. Оренштайна).

2. Роль друкованого слова у формуванні національної самосвідомості українців (1918–1939 рр.)

Українська періодика в добу ЗУНР–УНР (1918–1920 рр.)

В умовах розпаду Австро-Угорської імперії у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. у Львові українці перебрали владу в свої руки. Водночас, у Коломиї на бік української влади перейшли 24 піхотний і 36 стрілецькі полки. Вже вранці 1 листопада на вулицях Коломиї було вивішено синьо-жовті прапори, розліплено великі чотиримовні відозви про заснування ЗУНР. У друкарні А. Мізевича під управою Ф. Долінського 10 листопада 1918 р. було відновлено видання української преси – вийшла перша газета доби ЗУНР "Покутський вістник" (1918–19), її видавала Окружна національна рада аж до 22 травня 1919 р., коли польські повстанці не захопили друкарню. Свідченням розуміння молодого українською республікою значення преси був той факт, що "Покутський вістник" повинні були передплачувати всі державні установи, оскільки тут друкувались офіційні розпорядження, які мали силу законів. Газета мала завдання заповнити інформаційний вакуум, тому подавала інформацію про події не лише в регіоні, а й загальноукраїнські та міжнародні. Тижневик "Січковий голос" (1918–19) видавав Український січковий союз, газета обстоювала ідеї творення і розвитку українського війська, оскільки це було послідовним продовженням ідей січового руху. Редагували його Я. Навчук та К. Трильовський.

З початку грудня 1918 р. у Коломиї розпочала роботу друкарня Окружної військової команди (ОВК). Крім газет, тут друкували видання державницького спрямування: "Стінний календар з картою України" (1918), "Що треба кожному з нас знати про угорських українців: Короткий історичний нарис" (1919), брошуру О. Кузьми "Український право-

ЗМІСТ

<i>Васильчук М.</i> Українська видавнича справа в Коломиї (Друга половина XIX–XX ст.).....	3
<i>Савчук М.</i> Видавнича справа в Коломиї у 1919–39 рр.....	18
<i>Монолатій І.</i> Видавець Яків Оренштайн: життя і праця в Галичині.....	23
<i>Ковтун В.</i> Україна у поштовій листівці видавництва Якова Оренштайна.....	34
<i>Чабан М.</i> Великий книжник у спогадах Лева Биковського.....	40
<i>Андрусак М.</i> Стан сучасної видавничо-поліграфічної справи в Коломиї на базі ВПТ «Вік» і ВАТ «Коломийська друкарня імені Шухевича».....	50
<i>Дячишин І.</i> Видавнича справа в Україні та області.....	55
<i>Глаголюк В.</i> Роль і місце “Просвіти” у сучасній видавничій справі.....	60
Рекомендації учасників науково-практичної конференції “Українська видавнича справа в Коломиї (Друга половина XIX–XX ст.)”.....	66

Додатки

I. Каталог тематичної експозиції «Видавнича діяльність Якова Оренштайна» (із колекції Івана Вишиванюка)	67
II. Відгуки про конференцію в пресі	
<i>Дячишин І.</i> До 140-річчя видавничої справи в Коломиї.....	72
<i>Західняк М.</i> Коли держава не годує своїх видавців	72
<i>Назаренко Т.</i> А колись було.....	73
<i>Костюк О.</i> Гіркий видавничий хліб.....	74
Видавництво розвиває культуру.....	73
<i>Моравський В.</i> Науково-практична конференція в Коломиї.....	78
<i>Проскуряков О.</i> Відроджуючи стару славу	81